

Tätä he lukevat

Kuka on Ayn Rand, jota ihailevat niin Björn Wahlroos kuin Matti Apunenkin? Päivystävä dosentti Panu Raatikainen kertoo.

Ayn Randin nimi on noussut viime aikoina toistuvasti esille Suomessa ja maailmalla. Björn ”Nalle” Wahlroos on kertonut, että Rand on ”vaikuttanut keskeisesti” hänen ajatteluunsa. Elinkeinoelämän Valtuuskunnan EVAn johtaja Matti Apunen puolestaan julisti äskettäin, että Randin teos *Atlas Shrugged* on ”filosofisesti ällistyttävän väkevä perustelu yksilönvapaudelle ja taloudelliselle kilpailulle”.

Mainitsepa Norjan massamurhaaja Anders Behring Breivikin yhdeksi lempikirjailijakseen Randin.

Entinen Yhdysvaltain valtionpankin johtaja Alan Greenspan oli Randin uskollinen opetuslapsi, ja äärikonservatiivinen Teekutsuliike vannoo Randin nimeen – tämän ateismista huolimatta.

Rand onkin ylivoimaisesti amerikkalaisten suosikkikirjailija. Mutta kuka on Ayn Rand?

Alisa Rosenbaum (1905-1982) oli varakkaan juutalaisen apteekkarin tytär Pietarista. Hän halusi kirjoittajaksi jo varhain. Kun bolsevikit ottivat vallan Venäjällä, kävi hänen isänsä liiketoiminta mahdottomaksi ja perhe vajosi köyhyyteen.

Vihan täyttämä tytär muutti Yhdysvaltoihin. Hän asettui Hollywoodiin, otti nimekseen filmitähden nimeä muistuttavan napakan Ayn Randin, ja elätti itsensä erilaisilla elokuva-alan hanttihommilla, esimerkiksi ekstrana ja apukäsikirjoittajana.

Randin tavoitteena oli päästä kirjoittamaan tarinoita, joissa hän voisi ilmaista kommunismille kaikin puolin vastakkaista maailmankatsomustaan. Randin mukaan maailma jakautui toisaalta harvoihin tuotteliaisiin yli-ihmisiin ja toisaalta kyvyttömiin suuriin massoihin, roskaväkeen ja valioyksilöistä eläviin loisiin, jollaisina hän bolsevikit ja ylipäänsä kansan syvät rivit näki.

Rand sisällytti ajatuksensa sarjaan hyvin omalaatuisia romaaneja, joissa kaikissa on sama perusteema: kaikki, mikä tekee sankarillisen yli-ihmisen tyytyväiseksi, on hyvää, ja kaikki, mikä on tämän esteenä, on pahaa.

Randin menestys oli pitkään varsin vaatimatonta. Vuonna 1943 ilmestynyt *The Fountainhead* oli käännekohta.

The Fountainhead -romaanissa korkealle tähtäävä sankarillinen arkkitehti kamppailee ymmärtämättömän enemmistön mielipidettä vastaan. Kirja oli menestys, ja siitä tehtiin sittemmin elokuvakin. Vielä suurempi menestys oli lopulta vuonna 1957 ilmestynyt järkälemäinen *Atlantis Shrugged*. Tulevaisuuteen sijoittuvassa tarinassa yhteiskunnan eliitti jättää kyvyttömät suuret massat oman onnensa nojaan. Pitkälti yli tuhatsivuisen teoksen sisältyy päähenkilön 70-sivuinen poliittinen palopuhe, johon Rand tiivistä oman ”filosofiansa”.

Kirjallisuuskriitikot ovat pitäneet Randin teoksia heppoisina ja kömpelöinä, mutta se ei ole estänyt niiden nousua Yhdysvalloissa niin poliittisen eliitin kuin suuren yleisönkin suosikkilukemistoksi.

Etenkin *Atlantis Shruggedin* vaikutusta on vaikea liioitella. Kirja myy edelleen miljoonia, ja se oli hiljattain Raamatun jälkeen heti toisena amerikkalaisten ”kirja joka on eniten vaikuttanut elämään” -listalla.

Menestysromaaninsa jälkeen Rand lopetti fiktion kirjoittamisen ja keskittyi lopun elämäänsä ”objektivismiksi” kutsumansa filosofiansa systemaattiseen esittämiseen.

Entäpä se filosofia?

Randin ajattelun olennainen ja hänen lukijoihinsa laajalti vaikuttanut osa on hänen moraalia ja politiikkaa koskeva teoriansa. Näille on jälkikäteen kehitetty teoreettinen kehys, objektivismi, joka tarkoittaa yksinkertaista ja hieman naiivia näkemystä todellisuudesta ja siitä saatavissa olevasta objektiivisesta tiedosta.

Eettisessä ajattelussaan Rand lähtee liikkeelle siitä, että moraalilla on mahdollista vain elävälle olennolle. Tästä hän päätelee, että korkein arvo on elossa säilyminen, ja edelleen, että itsekkyyks ja oman edun tavoittelu on moraalista, ja epäitsekkyyks ja myötätunto kaikkein pahinta moraalittomuutta.

Itsekkyyks tarkoittaa tässä oman itsen näkemistä päämääränä sinänsä. Henkilö ei ole Randin mukaan olemassa vain toisten intressien palvelijana tai orjana, eivätkä muut hänen. Jokainen on itse vastuusta oman elämänsä ylläpitämisestä ja parantamisesta.

On jokaisen oma asia määrittää, mitä oma elämä vaatii, keksiä keinot näiden asioiden saavuttamiseksi ja toimia valitsemiensa arvojen mukaisesti.

Rand vihaa kommunismia ja kaikkea siltä etäisestikin haiskahtavaa – kaikenlaista ”kollektivismia” ja puhetta ”yhteiskunnan edusta” – ja kannattaa äärimmäistä libertarianismia.

Yksilön pitäisi olla vapaa toteuttamaan omia intressejään, ja valtion rajoittaa toimintansa siihen, että se turvaa jokaisen yksilön mahdollisuudet tähän.

Niinpä vain vapaa markkinatalous – ”täysi, puhdas, kontrolloimaton, sääntelemätön laissez-faire -kapitalismi” – on Randin mukaan moraalinen.

Randin filosofialle on ylipäänsä tyypillistä hyvin jyrkkä ja yksinkertaistava mustavalkoisuus: yhdelle ääriajattelun muodolle ei ole hänen mielessään muita vaihtoehtoja kuin vastakkainen ääriajattelu. On kuin mitään maltillisempia välimuotoja tai monimutkaisempia vaihtoehtoja ei olisi olemassakaan.

Vaikka Rand uskoo johtaneensa itsekkyyden etiikkansa vastaanantomattoman loogisesti objektiivisista tieteellisistä tosiasioista, hänen päätelmäketjunsä ovat todellisuudessa yhtä pitäviä kuin lävikkö ja täynnä omituisia loikkia.

Randin ”rationaalinen egoismi” on tarkoitettu universaaliksi moraaliteoriaksi. Sellaisena se on ilmeisen ristiriitainen: vaikka randilaiselle yli-ihmiselle olisikin eduksi toimia täysin itsekkäästi, hänelle ei tietenkään ole eduksi, että kaikki muutkin tekevät niin: hänelle olisi paljon hyödyllisempää, että muut toimisivat epäitsekkäästi ja uhrautuvaisesti.

Rand vain naiivisti olettaa, etteivät ihmisten intressit joudu ristiriitaan.

Ei siis ole mikään ihme, että filosofit – poliittisesta kannasta riippumatta – eivät ole pitäneet Randia kovinkaan vakavasti otettavana eikä hänen ajattelustaan ei ole juuri vaivauduttu käymään akateemista filosofista keskustelua.

Randin seuraajat syyttävät keskustelun vähäisyydestä kommunistien ja uskovaisten salaliittoa.

Randin ympärille muodostui kiihkeimmistä ihailijoista tiivis sisäpiiri, uskollisista opetuslapsista koostuva kultti, joka harjoitti äärimmäistä henkilöpalvontaa. Tunnetuin tähän ryhmään kuuluneista henkilöistä on Yhdysvaltain keskuspankin pitkäaikainen johtaja Alan Greenspan.

Randin ylevä filosofia kehotti ajattelemaan itse, mutta käytännössä hän ei suvainnut läheisyydessään pienintäkään erimielisyyttä tai kritiikkiä. Häntä oli seurattava sokean uskollisesti kaikessa musiikki- ja sisustusmakua myöten, tai tuli karkotetuksi sisäpiiristä.

Rand käytti jatkuvasti amfetamiinia, mikä voi osaltaan selittää suuruusharhat: hän näkyy aivan vakavissaan uskoneen olevansa historian suurin filosofi sitten Aristoteleen.

Rand poltti taukoamatta ja kehotti seuraajiaankin tupakoimaan, koska se hänen mukaansa symboloi ”ihmisen voittoa tulesta”.

Tupakoinnin syöpää aiheuttavasta vaikutuksesta todistaneet tutkimukset hän julisti kommunistien propagandaksi.

Randilla itsellään todettiin kuitenkin lopulta keuhkosityöpä, ja hän joutui elämänsä loppupuolella tukeutumaan suuresti halveksumiinsa sosiaaliturvaan ja julkisen terveydenhuollon palveluihin. Tekopyhää ehkä, mutta ainakaan häntä ei voi syyttää itsekkyydestä lipeämisestä.

Rand kuoli syöpään vuonna 1982 yksinäisyydessä. Lähipiiri oli kaikonnut, mutta etäisempi kannattajakunta on yhä vahva.

Panu Raatikainen

Kirjoittaja on teoreettisen filosofian dosentti.

* * * * *

Lisäys (15.6.2015):

Julkaistusta versiosta jätettiin lopulta tilanpuutteen vuoksi pois seuraavat pari katkelmaa. Randin persoonasta kiinnostuneille niilläkin on ehkä oma mielenkiintonsa:

Päiväkirjoissaan Ayn Rand puhuu omista arvoistaan kaunistelemattomammin kuin mahtipontisissa julkaisuissaan. Uraansa aloitteleva Rand luki lehdistä William Hickmanista, joka sieppasi koulusta 12-vuotiaan tytön nimeltä Marion Parker, raiskasi ja tappoi hänet, paloitteli hänen ruumiinsa ja lähetti ivallisesti poliisille pala kerrallaan. Rand ylisti Hickmania päiväkirjoissaan vuolaasti ja sanoi mm. hänen edustustavan ”ihmeellistä kuvaa henkilöstä, joka ei osoita minkäänlaista kunnioitusta millekään, mitä yhteiskunta pitää pyhänä, ja jolla on aivan oma tietoisuus – henkilöstä, joka on aivan omaa luokkaansa, teoiltaan ja sielultaan. Muut ihmiset eivät ole hänelle olemassa, ja hän ei näe, miksi heidän pitäisikään olla.” Rand kutsui häntä ”loistavaksi, epätavalliseksi ja harvinaislaatuiseksi pojaksi”, joka hohtaa ”valtavaa eksplisiittistä itsekkyyttä”. Hän myös puhui Hickmanista toistuvasti nimityksellä ”yli-ihminen”. Rand pahoitteli vain yhtä

asiaa: ”Vahva henkilö voi lopulta tallata yhteiskunnan jalkoihinsa. Tuo poika [Hickman] ei ollut tarpeeksi vahva.” Rand suunnitteli Hickmaniin löyhästi perustuvaa romaaniakin, mutta se jäi kesken. Ylevän sankarusfilosofian takana on loppujen lopuksi psykopaattien ja sarjamurhaajien moraali.

* * * * *

Filosofialleen uskollisena Rand ei antanut avioliittonsa olla esteenä, kun hänellä oli joskus hyvin avoimiakin suhteita nuoriin miespuolisiin opetuslapsiinsa, tärkeimpänä näistä häntä lähes 30 vuotta nuorempi psykologi Nathan Blumenthal - joka vaihtoi sukunimekseen Branden. Heillä on pitkä suhde, ja Rand ehti jo nimetä Brandenin ”intellektuaaliseksi perijäkseen”. Kupla puhkesi, kun Branden kertoi rakastuneensa 23-vuotiaaseen naiseen. Rand raivosi: ”Kuinka sinä uskallat hylätä minut? Minut, korkeimman arvosi!” Itsekkyys ei ollutkaan sallittua muille kuin Randille itselleen. Tapauksen myötä Rand koki ilmeisesti täydellisen romahduksen, eikä oikein koskaan kunnolla toipunut.